

סימן לה

גדר החיוב להחזיק במנהג אבות

פתיחה

ובחולין (יח, ב) איתא, דבבל פסקו לאיסור
ב"מוגרמת דרב ושמואל" —
היינו מקום בקנה דלרב ושמואל השוחט
במקום זה הרי זו הגרמה ושחיטתו
פסולה — ובארץ ישראל פסקו שהשוחט
במקום זה שחיטתו כשרה, וכשעלה ר'
זירא לארץ ישראל נהג כמנהג המקום
ואכל "מוגרמת דרב ושמואל". והקשתה
הגמ': "ור' זירא לית ליה נותנין עליו
חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום
שהלך לשם... רב אשי אמר... הני מילי
היכא דדעתו לחזור, ר' זירא אין דעתו
לחזור הוה", ומבואר שכאשר בא למקום
ודעתו להשתקע שם פקע ממנו מנהג
מקומו הראשון.

והקשו הראשונים, אם כן איך יתפרש
דין המשנה שנותנין עליו גם
חומרי מקום שיצא משם וגם חומרי מקום
שבא לשם, על איזה אדם איירי דין זה,
אם בדעתו לחזור הלוא אין עליו אלא
את מנהג מקומו הראשון, ואם באין דעתו
לחזור אין עליו אלא את מנהג מקומו
החדש. התוס' (שם נא, א ד"ה רבה) פירשו
דאין הכי נמי לא יתכן שעל אדם אחד
יטילו גם חומרי המקום שיצא וגם חומרי
המקום שהלך, וצריך לדחוק שהמשנה
אכן מתפרשת בשני אנשים שונים, רישא
באדם שדעתו לחזור, וסיפא באדם שאין
דעתו לחזור. הר"ן (פסחים טז, ב ויז, ב בדפי
הרי"ף) חולק, ומפרש שהמשנה כולה באדם

שנינו במשנה (פסחים נ, א): "מקום שנהגו
לעשות מלאכה בערבי פסחים עד
חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות
אין עושין. ההולך ממקום שעושין למקום
שאין עושין, או ממקום שאין עושין
למקום שעושין, נותנין עליו חומרי מקום
שיצא משם וחומרי מקום שבא לשם,
ואל ישנה אדם מפני המחלוקת". מבואר
במשנה שאדם משועבד למנהג מקומו גם
אם הלך ממקומו, וכן שחל עליו מנהג
המקום שהלך אליו.

מחלוקת הראשונים האם ובאיזה אופן צריך
לנהוג את מנהג שני המקומות

בגמ' (שם נא, א) איתא, דנחלקו בני בבל
ובני ארץ ישראל בחלק מחלב
הקיבה 'דאייתרא', אם הוא חלב אסור,
בני ארץ ישראל התירוהו באכילה, ובני
בבל סברו שהוא חלב אסור מדאורייתא
ונהגו בו איסור. וכשבא רבה בר בר חנה
לבבל אכל שם חלב זה, והקשתה הגמ':
"ורבה בר בר חנה לית ליה הא דתנן
נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם
וחומרי המקום שהלך לשם... רב אשי
אמר... הני מילי היכא דאין דעתו לחזור
ורבה בר בר חנה דעתו לחזור הוה",
היינו שכאשר בא למקום ואין דעתו
להשתקע שם אלא דעתו לחזור, לא חל
עליו מנהג מקום זה.

התמיהות על שיטת הרמב"ם

והדברים קשים מכל צד. ראשית מסברא, מה הטעם שאדם שעזב את מקומו ואין דעתו לחזור חייב להמשיך לנהוג כמנהג מקומו הקודם, הרי המנהג חל רק על אנשי מקום זה והוא כבר אינו נמנה עמהם. ועוד, מה הטעם שלא חל עליו מן הדין מנהג המקום שהשתקע שם, הרי בן המקום הוא. ושנית קשה על הרמב"ם מהסוגיא בחולין, שמבואר שם שבאין דעתו לחזור פקע ממנו מנהג מקומו הראשון, שהרי ר' זירא לא שמר על מנהג בבל ואכל בא"י "מוגרמת דרב ושמואל". והגר"א (שם) אמנם כתב שהרמב"ם סובר שמחלוקת הסוגיות היא ולא פסק כפי הסוגיא בחולין — כנראה משום שלא רצה לדחוק שמשנתנו היא בשני אנשים שונים, ומפרש שכולה באדם שאין דעתו לחזור, להיפך מהר"ן שפירש אותה בדעתו לחזור — אולם עדיין לא הונח לנו טעם דינו של הרמב"ם וסברתו אינה מובנת וכדלעיל.

סתירת פסקי השו"ע

הש"ך (יו"ד ריד, ח) הקשה שהשו"ע סותר עצמו, שבאו"ח (תסח, ד) העתיק את לשון הרמב"ם ופסק כדעתו, ואילו ביו"ד (שם, ב) כתב: "וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם הרי הם כאנשי העיר, וחייבים לעשות כתקנתן, ואף בדברים שהיו אסורים בהם בעירם מפני מנהגם ואין מנהג העיר שבאו לדור בה לאסור, הותרו בהם אם אין דעתם לחזור", היינו שבאין דעתו לחזור פקע ממנו מנהג מקומו הקודם וחל עליו מן הדין מנהג המקום החדש.

שדעתו לחזור, ולדעתו הסיפא של המשנה "ואל ישנה אדם מפני המחלוקת" אינה פיסקה בפני עצמה, אלא נתינת טעם מפני מה נותנים עליו חומרי המקום שהלך לשם, שאין זה מן הדין אלא רק בפרהסיא, עליו לנהוג כן "מפני המחלוקת".

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (יו"ט ח, כ) חולק הן על תוס' והן על הר"ן, וז"ל: "ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, לא יעשה ביישוב מפני המחלוקת, אבל עושה הוא במדבר. וההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין לא יעשה, נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם... וכן מי שדעתו לחזור למקומו, נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר, והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא בו מפני המחלוקת". מבואר בדבריו שחומרי המקום שיצא משם חייב לנהוג מצד הדין, וחומרי המקום שהלך לשם אינו נוהג אלא מפני המחלוקת. אולם ממה שכתב הרמב"ם בסוף ההלכה "וכן מי שדעתו לחזור למקומו", מוכח שתחילת ההלכה אמורה באדם שאין דעתו לחזור למקומו, וכן פירשו המ"מ וחבל מגדולי האחרונים (מהרשד"ם או"ח סי' טו; ש"ך יו"ד ריד, ח; חק יעקב או"ח תמח, ט; הגר"א שם ריש סעיף ד ועוד. ועי' מג"א שם, ט שחולק), והיינו שלדעת הרמב"ם אדם שהלך ממקומו ואין דעתו לחזור, חייב מן הדין לשמור על מנהג מקומו הראשון, ולא חל עליו מנהג המקום החדש אלא בפרהסיא מפני המחלוקת.

[אוצר החכמה]

אשה שנישאת או נשואה שנתאלמנה
ונתגרשה היאך נוהגת

בתשב"ץ (ח"ג סי' קעט) כתב, שהנושא
אשה מקהילה אחרת הדבר
פשוט שהאשה נגזרת אחר בעלה וחלים
עליה מנהגי קהילת בעלה, "ומילתא
דפשיטא היא שלא יהיו שניים מסובין
על שולחן אחד חלוקין בעיסתן, האסור
לזה מותר לזה". ועיי"ש שדן מה הדין
אם מת בעלה, ופסק דדין זה דומה
לאכילת תרומה, אם אין לה בנים שבה
למהג בית אביה ואם יש לה בנים ממשיכה
במנהג בעלה.

ובאגרות משה (או"ח ח"א סי' קנח) כתב
לדמות דין אשה שנישאת
להולך למקום שאין דעתו לחזור, אלא
דנתחבט שם לדעת הרמב"ם האם מוטלים
על האשה גם אחר נישואיה מנהגי בית
אביה, שהרי לדעתו גם באין דעתו לחזור
נותנים עליו חומרי המקום שבא משם.
ועיי"ש שר"ל דטעם הרמב"ם שחלים
עליו חומרי המקום שיצא ממנו משום
שאין זו עקירה מוחלטת, שמא יחזור בו
וישוב למקומו, ולפיכך אשה שנישאת
שאינה עומדת לחזרה אף הרמב"ם מודה
שפקעו ממנה מנהגי בית אביה.

ועיי"ש שדן עוד לומר שכל בת נוהגת
במנהגי בית אביה כמנהג זמני, שכן
רוצה ועומדת להינשא, ולפיכך אף לדעת
הרמב"ם אינה חייבת לנהוג במנהגי בית
אביה. אולם הקשה שלפי זה אשה שקיבלה
את מנהגי בעלה ומת בעלה או גירשה
ונישאת לאחר, צריכה היתה לשמור את
מנהגי בעלה הראשון, שהרי ודאי כשנישאה

לו לא ראתה את נישואיה כעראיים.
וביאורו בטעם הרמב"ם הוא דוחק גדול
כמבואר למעיין.

אין משנין מנהג משום שהוא כנדר
שורש האיסור לשנות מנהג מצינו בגמ'
(נדרים טו, א) שהוא מפרשת נדרים
מדרבנן, וכן איתא שם: "ומי איכא בל'
יחל' מדרבנן, אין, והתניא דברים המותרין
ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי
להתירן בפניהם, שנאמר 'לא יחל דברו'".
וכן נפסק בשו"ע (יו"ד ריד, א): "דברים
המותרים והיודעים שהם מותרים נהגו
בהם איסור, הוי כאילו קיבלו עליהן
בנדר", ומטעם זה אפשר להתיר מנהג
של איסור בהתרת נדרים ככל נדר. אמנם
נחלקו הראשונים אם אפשר להתיר מנהג
שהתקבל לסייג, שמא הקבלה הייתה
באופן זה שלא יהיה לו היתר. וכן הובאו
השיטות בשו"ע שם: "אם רוצה לחזור
בו מחמת שאינו בריא צריך שלושה
שיתירו לו... ויש מי שאומר... ואם יודע
שהוא מותר ונהג בו איסור, אין מתירין
לו אפילו כעין התרת נדרים, דהוי כאילו
קיבלו על עצמו כאיסורים שאסרתן תורה
שאין להם היתר לעולם", וברמ"א שם
הגיה: "והמנהג כסברא הראשונה".

האם יכול להתיר מנהג אבות

בגמ' (פסחים נ, ב) איתא: "בני ביישן נהוג
דלא הוו אזלין מצור לצידון במעלי
שבתא [יום השוק של צידון בערב שבת,
והם מחמירים על עצמן שלא להיבטל
מצרכי שבת — רש"י], אתו בנייהו קמיה
דרכי יוחנן אמרו לו אבהתיך אפשר להו

מתחרטים אבותיהם אשר בארץ המה אינם מתחרטים".

אולם ה'פרי חדש' (סי' תצו דיני מנהגי איסור, שמיני) אחר שהביא את דעת

המהרשד"ם הסובר שהבנים אינם יכולים להישאל על המנהג, כתב שבירושלמי מבואר שלא כדבריו. דבירושלמי הקשה על בני ביישן: "ואין אדם נשאל על נדרו", ותירץ הירושלמי: "תמן מי שנדר הוא נשאל, ברם הכא אבותיכם נדרו", כלומר דלכן אין לבנים התרה כסברת המהרשד"ם. ושב והקשה הירושלמי: "כל שכן יהיו מותרים", כלומר אם אפילו האבות שנדרו יש להם התרה, כל שכן לבנים שהם עצמם לא נדרו והם קלים מאבותיהם שתהיה להם התרה. ותירץ הירושלמי שאיסור אבותיהם היה מן הדין ולא מחמת מנהג, ולכן לא יכל ר' יוחנן להתיר להם.

והירושלמי צ"ב, אמנם ק"ו הוא שאי אפשר להחמיר אצל הבנים יותר מאשר אצל האבות, אבל עצם דין התרה אצל הבנים עדיין טעון הסבר, מה שייכת התרה אצל מי שלא נדר.

האם בן חייב לנהוג בכל מנהגי אביו

בשו"ת 'חווות יאיר' (סי' קכו) הקשה, דאם יש דין על בן לנהוג כמנהג אביו מדין 'אל תיטוש', "א"כ איך מצאנו ידיו ורגליו בכל דור ודור, שיש חסידים מופלגים במילי דחסידות ובתעניתים, ואין בניהם נוהגים כן אחריהם. וכל איש ישראל שיקבל על עצמו או יתחיל לנהוג איזה דבר, כגון לעמוד באשמורת הבוקר,

להימנע מן השוק, שעשירים היו — רש"י, אנן לא אפשר לן. אמר להו, כבר קיבלו אבותיכם עליהם שנאמר 'שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך'".

האחרונים דנו מאי טעמא לא עשו הבנים 'התרת נדרים' להתיר להם את האיסור, והרי היה להם פתח טוב — "אבותינו אפשר להו אנן לא אפשר לן". אמנם לפי האמור שהאיסור על האבות הוא מדין 'לא יחל', הרי לא שייך שיחול 'לא יחל' על הבנים, לפי שהם לא קיבלו כלום על עצמם, ומפני זה הוצרך ר' יוחנן לאסור להם מחמת איסור חדש מדברי קבלה, והוא "אל תיטוש תורת אמך", היינו שלאחר שחל האיסור על האבות מדין 'לא יחל' שוב הבנים חייבים להמשיך ולנהוג במנהג זה מדין 'אל תיטוש' (וכן ביאר בשו"ת 'דברי חיים' ח"א י"ד סי' מח), וא"כ אצל הבנים אין כל נדר, ועל דין 'אל תיטוש' שאינו מפרשת נדרים לא שייך התרה. ולפי זה, כל דין התרה שנאמר בהלכות מנהג, שייך רק אצל דור האבות ולא אצל דור הבנים, ונמצא שמנהג אצל הבן חמור ממנהג אצל האב.

ואמנם כ"כ ב'קרבן נתנאל' (פסחים פ"ד סי' ג אות ח): "בנים הנוהגים במנהג אבותיהם אין החכם יכול להתיר, והדעת תורה נותנת כן, דהא עיקר התרת החכם אחר שהנודר מתחרט על כך שקיבל על עצמו בתורת נדר, והוה כנדרי שגגות, וזה שייך בנודר עצמו, משא"כ בבניהם שנוהגים במנהג מחמת אבותיהם, מה מהני פתח חרטה של הבנים, אם הם

ולטבול בכל ערב שבת, תיכף יהיו גם בניו חייבים להתנהג כן, וכן כל הדורות אחריו עד אלף דור".

בשו"ת 'זכרון יוסף' (סי' יד) מצינו דרך ביישוב קושיית ה'חיות יאיר',
ובהסבר ענין בני ביישן. וכן כתב: "דוודאי אין הדעת נותנת שיהיה הבן חייב להתנהג בהנהגת אביו, אלא אם התנהג גם הבן מאז שהגדיל כמעשה אביו, וכעובדא דבני ביישן, שמסתמא דמילתא לפני ששאלו את ר' יוחנן היה מעשה אבותיהם בידיהם שלא ללכת בערב שבת מצור לצידון, וכן הנהיגום אבותיהם מנעוריהם... וכן בכל שאר מילי מעלייתא דמתנהג בהו אינש ומרגיל גם את בנו להתנהג כן מאז נעשה גדול... משא"כ אם הבן לא התחיל להתנהג מעולם במנהג הטוב של אביו, הדבר ברור כשמש שאין הבן חייב לנהוג בפרישות ההיא, ואין מקום לקושיית ה'חיות יאיר'". לדבריו החיוב על הבנים נובע מקבלת עצמם, שהרי הוא חל מחמת שהתחילו בעצמם לנהוג כן. ויש לדון אם נהגו כן הבנים מפני שחשבו שהם חייבים לנהוג כן, אם אין זו קבלה בטעות.

אולם כבר הקשו האחרונים על דרך זו (עי' 'קרבן נתנאל' שם) דמ"ט אמר להם ר' יוחנן שחייבים מדין 'אל תיטוש', דלדברי ה'זכרון יוסף' חיובם נובע מקבלתם. ועיין בשו"ת 'מנחת יצחק' (ח"ג סי' קמד) שכתב לחדש, שלדעת ה'זכרון יוסף' אף אם הבן אמר מפורש בתחילת הנהגתו שעושה כן בלי נדר, אסור לו לשנות מהמנהג משום 'אל תיטוש'. כנראה שקושיית האחרונים דחקתו לפרש

שהמחייב אצל הבן אינה הקבלה, אלא שרק אם התחיל לנהוג כמנהג אביו חל עליו דין 'אל תיטוש'. ולדבריו אפשר שאף אם נהג כן משום שחשב בטעות שהוא חייב, חל עליו המנהג. אולם מלבד שעצם הסברא עדיין טעונה ביאור, הרי ה'זכרון יוסף' כתב שם בתשובתו שמשום סברתו יכול אף הבן להישאל על המנהג, ומבואר מדבריו דחיוב הבן הוא מדין נדר ולא מאיסור חדש של 'אל תיטוש'.

דרך אחרת בראשונים בביאור ענין זה

בשו"ת הריב"ש (סי' שצט) דן בענין תקנות הציבור אם יש בכוחם לתקן תקנות שיחייבו גם את בניהם. וכתב "דיכולים בני העיר לעשות תקנה עליהם ועל זרעם, כמו שמצינו בפילגש בגבעה... שאילו אמרו 'ממנו ומבנינו' היה החרם חל אף על הדורות הבאים, כמו שמפורש בפרק יש נוחלין, וכתב הרמב"ן כמשפט החרם שכן הדין בכל קבלת הרבים שחלה עליהם ועל זרעם, כדאשכחן בקבלת התורה, וכן במגילה או בצומות. ועוד, שאפילו לא קיבלו על עצמם במפורש אלא שנהגו כן מעצמם לעשות סייג וגדר לתורה, אף הבנים חייבים לנהוג באותו גדר, כדאשכחן בבני ביישן וכו', ואם לא היה ביד האבות לתקן על הבנים איך היו הבנים אסורים במה שנהגו בו האבות, והרי אפילו אם היו עושין הגדר ההוא בפירוש לא היו יכולים לשתף הבנים עמהם, אלא ודאי שבני העיר יכולים לתקן אף על הדורות הבאים". וראייתו מבני ביישן לכאורה תמוהה מאוד, שהרי בגמ' מבואר שהטעם שהבנים חייבים

לנהוג אינו משום קבלת האבות, אלא משום הדין המוטל עליהם עצמם מכח "אל תיטוש תורת אמך".

ונראה לבאר, דמוכח מדברי הריב"ש שאין דין וחיוב מחודש לקיים מנהג אבות מכח "אל תיטוש תורת אמך", אלא גדר הענין הוא, שיש בכח הציבור לתקן על עצמם תקנות, וכן לקבל על הציבור קבלות לדבר מצוה, וכן אם נהגו הציבור לעשות סייג אע"פ שלא קיבלו בפירוש הרי זו כקבלת ציבור. נידון הרמב"ן במשפט החרם והריב"ש הוא מי נכלל בכלל ה'ציבור', האם רק אלו שהיו נוכחים בקבלה, או אף בניהם אחריהם הם בכלל הציבור, וזו ראיית הרמב"ן מקבלת התורה וממגילה, שקבלת התורה לא היתה של היחידים שנוכחו במעמד הר סיני אלא כלל ישראל קיבל את התורה, ובכלל כלל ישראל לא רק בני הדור ההוא אלא כל הדורות נכללים בציבור של מקבלי התורה. הטעם שאנו מחוייבים בתורה הוא לא מפני שאבותינו קיבלו אותה עבורינו, אלא שאנו נכללים בציבור המקבלים.

אף במנהגים כן, דין 'אל תיטוש' מלמד רק שהבנים נכללים בכלל הציבור שקיבל על עצמו את המנהג, כיון שמן הראוי שינהגו במנהג האבות. וזה פירוש דברי הריב"ש וראיתו מבני ביישן, שר' יוחנן אמר להם "כבר קיבלו אבותיכם" וקבלת אבותיכם מחייבת אתכם, לפי שאף אתם נכללים בציבור מקבלי הקבלה מדין "אל תיטוש תורת אמך".

הדברים מפורשים במאירי (פסחים נ, ב): "אם קיבלו עליהם לאסור מתורת מנהג כדי שלא להתרשל בצרכי שבת אסור להם להקל, ולא סוף דבר להם אלא אף לבניהם אחריהם, שכל קבלה סתם דעת המקבלים עליהם על כך, והוא שאמרו בני ביישן וכו' אמר להו כבר קיבלו עליכם אבותיכם, וכתוב 'שמע בני מוסר אביך'", ומפורש בדבריו כאמור שהחיוב על הבנים לשמור על מנהג אבותם הוא משום קבלת האבות, ואף גרס כן מפורש בגמ': "כבר קיבלו עליכם אבותיכם". וכן כתב ברבינו דוד (פסחים שם) "שהגדר שגדרו על עצמם שקידשו עצמם במותר להם, מקובל הוא עליהם ועל זרעם ועל הנלוים עליהם ולא יעבור".

הבנים בכלל הציבור בין לקבלת הנדר בין להתרתו

יש להוסיף עוד, מצינו כשם שיש קבלה של הציבור יש גם דין התרה של הציבור (שו"ת הרי"ף סי' רפא, והובא במשפט החרם לרמב"ן. וע"ע במאירי נדרים ריש פ"ג, ובשו"ת חת"ס אור"ח סי' קכב), והתרת ציבור שייכת רק כאשר הציבור מבקש התרה, ויחיד מתוך הציבור אינו יכול להישאל בפני עצמו (עי' שו"ת הרא"ש כלל ה סי' ב וכלל ז סי' ה, ובשו"ע יו"ד רכת, לא), ולפי זה, מי ששייך לאותו ציבור שחלה עליו הקבלה יכול גם להישאל עליה לחכם, ולכן אם הבנים נכללים בציבור מקבלי המנהג, הרי כאשר הם הציבור, כשאבותיהם כבר אינם קיימים, יכולים הבנים בתורת הציבור של מקבלי הקבלה, להישאל לחכם על המנהג, וזו

עומק סברת הירושלמי הסובר שגם הבנים יכולים להישאל לחכם.

¹²³⁴⁵⁶⁷ ואמר החכם

מנהגי יחידים אינם מחייבים את הבנים

לפי המבואר אין כלל מקום לקושיית ה'חיות יאיר', לפי שיסוד דין המנהג ותוקפו הוא רק מכח קבלת הציבור, ורק קבלה כזו מחייבת את הבנים, ממילא אין כל חובה על בן לנהוג במנהגים שנהג אביו, דאל"כ היו צריכים להצטרף אצל כל משפחה כל החומרות שנהגו כל אבות המשפחה לדורותיהם, ולא מצאנו ידינו ורגלינו, וכמו שהקשה ה'חיות יאיר'.

הדברים אמורים לא רק במנהגים שנהג האב עצמו, אלא אפילו אם קיבל האב בפירוש גם על בנו, לא מצינו מקור שיוכל לחייב את בנו לנהוג כמנהגו, וקבלת הציבור שונה לפי שהיא כוללת את הבנים, ולא מחייבת את הבנים. ומצאתי בחזו"א (שביעית יח, ד ד"ה כ' בספר זכרון יהונתן) שאף הוא נקט דהקבלה שמחייבת את הבנים היא רק קבלת ציבור, ואב יחיד אינו יכול לקבל מנהג על בנו, עיי"ש שהביא בשם 'בית הלוי' (ח"ג סי' א אות ו ס"ק ב) דשביעית בזמן הזה דאורייתא משום הכתוב בספר נחמיה (י, א) שהם קיבלו על עצמם בשבועה. והחזו"א חלק עליו, וכתב שם: "ועוד דלא הוזכר שהטילו הציבור על היחידים, אלא כולם קיבלו על עצמם, ובכהאי גוונא אין חל על הדורות הבאים אף אם יקבלו על זרעם". היינו שלא היתה שם קבלת ציבור, אלא כל אחד ואחד מהם קיבל על עצמו, ולפיכך אין קבלתם מחייבת את בניהם.

מנהג המקום אף הוא מקבלת הציבור

העולה מן האמור, שלא המקום מחייב את בני העיר לנהוג כמנהג מקומם, אלא קבלת הציבור מחייבת, וכל יחיד השייך לציבור זה חלה עליו הקבלה. ולפי זה כשעוזב את מקומו, אמנם אילו המחייב היה המקום, הרי כאשר עזב למקום אחר אין סיבה שתחייב לשמור על מנהג מקומו הקודם, אבל כיון שהמחייב הוא משום שנכלל בקבלת הציבור, א"כ יש לבדוק באיזה אופן היתה קבלת הציבור, האם קבלת המנהג קשורה למקום או שהיא על אנשי המקום, ואף אם יעברו האנשים למקום אחר כבר חלה עליהם הקבלה.

יישוב דעת הרמב"ם

לפי זה שיטת הרמב"ם מחוורת, שדבריו הם במקום שנהגו לא לעשות מלאכה בערב פסח, ולמנהג זה אין כל קשר ומשמעות למקום מסוים, ומהיכי תיתי לומר שקיבלו על עצמם בתנאי שאם יעזבו את מקומם תפקע הקבלה, אלא הקבלה היתה על אנשי העיר, וכיון שהיה מאנשי העיר וחלה עליו הקבלה, והתחייב מפרשת 'לא יחל' לשמור מנהג של מצוה, לא פקע ממנו האיסור גם כשעזב את מקומו.

וזכינו לחידושי רבינו דוד על פסחים, והדברים מפורשים שם (נא, א). וכן כתב: "אבל היודע שהוא מותר ונהג בו איסור... והוא דומה לנודר בדבר מצוה שהרי קידש עצמו במותר לו לעשות גדר לעצמו... וזהו מנהג בני ביישן, וזהו מנהג

איסור מלאכה עד חצות ששנו במשנתנו, ולפיכך אמרו שנותנים עליו חומרי המקום שיצא משם אף בשאין דעתו לחזור, שהרי קיבל על עצמו דבר של מצוה ואין לו היתר, וראוי לנהוג בו בכל מקום שהוא".

סברת החולקים

אף שאר הראשונים החולקים על הרמב"ם וסוברים שההולך למקום אחר ואין דעתו לחזור אינו נשאר מחוייב למנהג מקומו, מסכימים לעצם היסוד שתוקף המנהג לגבי היחיד הוא מכח קבלת הציבור, שהרי הריב"ש עצמו הוא מהחולקים על הרמב"ם (עי' ש"ך יו"ד שם), אלא שלדעתם תוקף הקבלה הוא רק כל זמן שהיחיד שייך לציבור, וכאשר הוא פורש מן הציבור פוקעת הקבלה, וניתן לפרש את טעמם בשני אופנים, או שסוברים שאין בכח הציבור לחייב אלא כל זמן שהיחיד שייך לציבור, והם חולקים בזה במחלוקת עקרונית על הרמב"ם וסיעתו, או שסוברים שמן הסתם קבלת הציבור כך היא, ואף הם מודים שאם יקבלו על עצמם בפירוש באופן שגם לאחר שיפרוש היחיד מן הציבור עדיין תישאר הקבלה, שבכוחם לעשות כן (עי' אנציקלופדיה תלמודית, ערך חרם דרבינו גרשום, עמ' שפח-שצ).

קבלת הציבור הנוגעת למקום מסויים פוקעת ביציאה מהמקום

לדרך זו מצאנו ישוב לקושיית האחרונים בסתירת השו"ע, שבס"י תס"ח פסק, כאמור לעיל, כדעת הרמב"ם שאף באין דעתו לחזור חייב לנהוג כמנהג המקום שיצא ממנו, ואילו בסי' תקע"ד כתב:

"ההולך ממקום שמתענין למקום שאין מתענין ודעתו לחזור, צריך להתענות כל תעניות שקיבלו עליהם", ומשמע דבאין דעתו לחזור בטל ממנו קבלת התענית (עי' ש"ך יו"ד שם). ולפי המבואר החילוק ברור, דבני העיר שקיבלו עליהם להתענות משום צרה שבאה עליהם, הרי כל הקבלה היא משום הצרה שבמקומם, והקבלה קשורה למקום, לפיכך אף לדעת הרמב"ם כאשר שוב אינו בן העיר אין סיבה שיתענה עבור צרותיה, משא"כ הקבלה לא לעשות מלאכה בערב פסח אין לה כל קשר למקום, וכמו שנתבאר.

אשה שנישאת

התשובה לשאלת ה'אגרות משה' באשה שנישאה, מדוע לדעת הרמב"ם נפטרה ממנהגי בית אביה, היא משום שהשאלה שעלינו לשאול היא לא מה היתה דעת האשה כאשר נהגה כן בבית אביה, אלא בכל מנהג עלינו לשאול על מי חלה הקבלה, ומי נכלל בכלל הציבור שחלה עליו הקבלה. וסברא פשוטה היא, שמכיון שלא יתכן שיהיו שני מנהגים שונים בבית, כמו שכתב התשב"ץ, הרי ברור שהציבור שקיבל על עצמו את המנהג לא החשיב נשים שנישאו בכלל ציבור זה, אלא הן שייכות לציבור בעליהן, וכל קבלת המנהג היתה על דעת כן שכאשר ינשאו יחול עליהן רק מנהג בעליהן, ומשום כך בגרושה או אלמנה שנישאו שנית נוהגות מעתה במנהגי בעליהם השני, אף שבשעה שנישאו לבעל הראשון לא היה בדעתן שמנהגיהן הם לזמן בלבד.

הכרעת הלכה במקום מסויים אינה מחייבת
את ההולך משם

במנהג או הכרעת הלכה של יחיד אין
חיוב לבנים

אין הדברים אמורים אלא במנהג של קבלת איסור, אבל כאשר במקום אחד פוסקים הלכה כדעה אחת ובמקום אחר פוסקים כאחרת, ברור שאין זו כקבלת איסור ואין לכך כל קשר לפרשת נדרים, אלא המחייב את בני המקום לנהוג כמנהג מקומם הוא משום שזו היא אחת מדרכי ההכרעה בהלכה, והרי אף לקולא נוהגים כמנהג מקומם, וכעין הדין שבמקומו של ר' יוסי הגלילי אכלו בשר עוף בחלב, לפיכך כאשר אחד מבני העיר עבר לעיר אחרת ואין דעתו לחזור, אין כל טעם לחייב אותו לנהוג כפסק ההלכה של בני מקומו הקודם. ומיושבת הקושיא על הרמב"ם מהסוגיא בחולין, שהרי האיסור שאסרו בבבל מוגרמת דרב ושמואל לא היה בגדר תקנה וסייג, אלא משום שפסקו הלכה כדבריהם, ולפיכך כשר' זירא עלה לא"י על דעת להשתקע שם, פקע ממנו החיוב לנהוג בזה כמנהג בבל.

אף בזה זכינו ומצאנו מפורש כן ברבינו דוד שם, שעל אף שסובר כדעת הרמב"ם כמבואר לעיל, כתב: "אין נותנים עליו חומרי המקום שיצא משם אלא כשדעתו לחזור שהוא כאנשי מקומו, אבל כשאין דעתו לחזור אין נותנים עליו חומרי המקום שיצא משם, שאין זה המנהג קבלת איסור שנאמר שכבר קיבלו על עצמו והוא מצווה עליו בכל מקום שהוא, שאין זה אלא שיש לו לעשות כאנשי עירו בעוד שהוא עמהם, וזה הוא שאמרו במוגרמת דרב ושמואל" וכו'.

וראיתי בשו"ת 'מנחת יצחק' (ח"ג סי' קמד) שחייב את צאצאי הגה"ק בעל 'היכל הברכה' להניח תפילין דר"ת כבר מגיל בר מצוה, כפי שהנהיג זקנים במשפחתו, ומשני טעמים. ראשית, מכיון שהשואלים כבר נהגו בעצמם כן, ומסברת הזכרון יוסף הנ"ל. ועל טעם זה יש לדון אם חלה עליהם קבלה כאשר חשבו שמוטל עליהם לנהוג כן, וכמו שנתבאר. טעם שני כתב משום שזקנים הנהיג כן לא משום חומרא, אלא משום דס"ל דהלכה כן, וכתב המג"א (סי' תקנא, ז) דהיכא שנהגו אבותיהם כן משום שיש פוסקים דס"ל כן, לא מהני התרה אף לבניהם. ולפי מה שנתבאר דברי המג"א אמורים רק במקום שנהגו להלכה ע"פ דעת פוסק במקומם שהורה להם כן, והוא מדרכי הכרעת ההלכה, אבל לא מצאנו פוסקים שיסברו שבמחלוקת פוסקים אם אבי המשפחה ס"ל כדעה אחת חייבים בני המשפחה לנהוג כמותו.

העולה מן הדברים:

א. מבואר בראשונים שהסיבה המחייבת את היחיד לנהוג כמנהג אבותיו היא מכוחה ותוקפה של קבלת הציבור. לפיכך חייב אדם לנהוג כמנהג הציבור שהוא שייך אליו, אולם אין כל חובה על אדם לנהוג כמנהג אביו. כגון אדם מעדה האוכלת קטניות בפסח שקיבל על עצמו שלא לאכול, אין בניו חייבים לנהוג כמנהגו. וכל שכן בכל הנהגה טובה או חומרא שנהג האב.

ב. דעת ה'זכרון יוסף' שאם כבר התחיל הבן לנהוג כמנהג אביו חייב להמשיך^[1234567] במנהג זה. ויש לדון אם כוונתו גם כאשר נהג כן מפני שחשב שהוא חייב לנהוג כן, אם אין זו קבלה בטעות. ומסתמא אין חולק שאם כשהתחיל לנהוג ידע שאינו חייב, חייב להמשיך.

ג. יחיד השייך לציבור שכאמור מוטלים עליו מנהגי הציבור, אינו יכול להישאל לחכם ולעשות התרת נדרים כדי להתיר לו לבטל את מנהג הציבור. אולם אם חל עליו המנהג מחמת שהוא עצמו התחיל לנהוג אותו, יכול להישאל עליו לחכם.

ד. העוקר דירתו ממקום שנהגו בו מנהג מסויים למקום שלא נהגו מנהג זה,^[1234567] דינו תלוי באיזה מנהג מדובר. אם המנהג

היה שבאותו מקום פסקו כדעת פוסק מסויים, הרי לדברי הכל במקום החדש אינו כפוף למנהג זה. אולם אם המנהג היה הנהגה טובה שקיבלו על עצמם או מנהג שנתקן לגדר וסייג, נחלקו בזה הרמב"ם וסיעתו והר"ן והרא"ש וסיעתם, ולדעת הרמב"ם אם המנהג נוגע ושייך רק בהקשר למקום זה, הרי במקום אחר אינו חייב לשמור עליו, אולם אם המנהג אינו קשור למקום, כיון שחל עליו המנהג אינו פוקע ממנו אף אם יעקור דירתו למקום אחר. ולדעת הר"ן והרא"ש וסיעתם, בכל מקרה אם אין דעתו לחזור פקע ממנו מנהג מקומו.

אח"י 1234567

ה. אשה שנישאת אינה נוהגת אלא כמנהגי בעלה.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה

עין הדעת פרבשטין, משה מרדכי עמוד מס': 313 הודפס ע"י אוצר החכמה